

УДК: 159.947.5:378.14

© Губіна А.М., 2014 р.

А.М. Губіна
Національний технічний
університет, м. Луцьк

КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті обгрунтовано концептуальні засади дослідження мотивації досягнення успіху у професійному самовизначенні особистості та запропоновано мотиваційно-прогностичну модель професійного самовизначення студента. Поглиблено наукові уявлення щодо основних мотиваційних позицій продуктивної професіоналізації особистості та конкретизовано визначення мотивації досягнення успіху у процесі професійного самовизначення студента технічної спеціальності.

Ключові слова: концепція, професійне самовизначення, мотивація досягнення успіху, мотиваційно-прогностична модель

А.М. Губина

КОНЦЕПЦИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ УСПЕХА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САМООПРЕДЕЛЕНИИ СТУДЕНТОВ ТЕХНИ- ЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье обоснованы концептуальные принципы исследования мотивации достижения успеха в профессиональном самоопределении личности и предложена мотивационно-прогностическая модель профессионального самоопределения студента. Углублены научные представления об основных мотивационных позициях продуктивной профессионализации личности и конкретизировано определение мотивации достижения успеха в процессе профессионального самоопределения студента технической специальности.

Ключевые слова: концепция, профессиональное самоопределение, мотивация достижения успеха, мотивационно-прогностическая модель

A.M. Hubina

THE CONCEPT OF STUDY OF SUCCESS ACHIEVEMENT MOTIVATION IN PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF ENGINEERING STUDENTS

The conceptual principles of research of success achievement motivation in professional self-determination of an individual are founded and a motivational and predictive model of the professional self-determination of a student is proposed in the article. Scientific understanding of key motivational positions of productive personality's professionalization is extended and the concrete expression to the definition of success achievement motivation in the process of professional self-determination of an engineering student is given.

Key words: the concept, success achievement motivation, professional self-determination, motivational and predictive model

Проблема професійного становлення в умовах соціально-економічних змін у суспільстві набуває сильнішого звучання в силу необхідності вивчення мотиваційної сфери особистості професіонала. Не дивлячись на те, що визначення суті професійного самовизначення займає важливе місце в теоретичних та експериментальних дослідженнях психологів, педагогів, соціологів, філософів та інших науковців, які працюють у суміжних з психологією науках, звернення до неї зумовлено не вирішеністю психологічних аспектів професіоналізації особистості.

Мета статті представити концепцію дослідження мотивації досягнення успіху в професійному самовизначенні особистості, що вміщує розробку мотиваційно-прогностичної моделі професійного самовизначення студента.

Очевидно, що процес професійного самовизначення складний та багатоплановий, з огляду на різноманітність його трактування науковцями: як процесу становлення людини в якості повноцінного учасника співтовариства професіоналів (Є. Клімов); як процесу розвитку внутрішньої позиції професіонала (В. Лукіна); як потреби індивіда щодо його визначення в сфері соціальних та міжособистісних відносин (М. Гінзбург, Д. Фельдштейн); як складової життєвого самовизначення (М. Пряжніков) та ін.

На нашу думку, найоптимальнішим варіантом вивчення феномену професійного самовизначення є його розгляд як із *соціально-економічної* точки зору, а саме через опис та вивчення процесів професійного становлення як соціальних процесів, що визначають рух трудових ресурсів, економічний та виробничий потенціал суспільства, специфіку ринку праці та ринку робочої сили тощо; та із *психолого-педагогічної* точки зору як індивідуального, особистісного процесу, провідним елементом якого є особистісний вибір. Відразу додамо, що говорячи про концепцію дослідження мотивації досягнення успіху в професійному самовизначенні студентів технічних спеціальностей, будемо дотримуватися узагальнених теоретико-емпіричних конструктів, які однаковою мірою стосуються й майбутніх фахівців інших спеціальностей.

В основу концепції дослідження мотивації досягнення успіху у професійному самовизначенні студентів технічних спеціальностей покладено професійно-прогностичну модель фахівця, запропоновану Ж. Вірною [1]. Авторка наголошує, що ця модель частково реалізує завдання оцінки та аналізу соціальної значущості форм культурно-економічних та мотиваційно-сміслових зв'язків та водночас відкриває простір для подальшого

вивчення проблеми професіоналізації особистості на різних етапах професійного самовизначення [1, с. 21–23].

Виділені компоненти у професійно-прогностичній моделі фахівця – культурна релевантність, економічна ефективність, рефлексивне оцінювання власної професійної підготовленості та результативність, – чітко відтворюють можливість вивчення професійного самовизначення з соціально-економічної та психолого-педагогічної точки зору, де компоненти культурної релевантності та економічної ефективності виступають складовими зовнішньої мотивації, а компоненти рефлексивного оцінювання професійної підготовленості та результативності є складовими внутрішньої мотивації професійного становлення, що оформлено нами у мотиваційно-прогностичну модель професійного самовизначення студента (Рис. 1.).

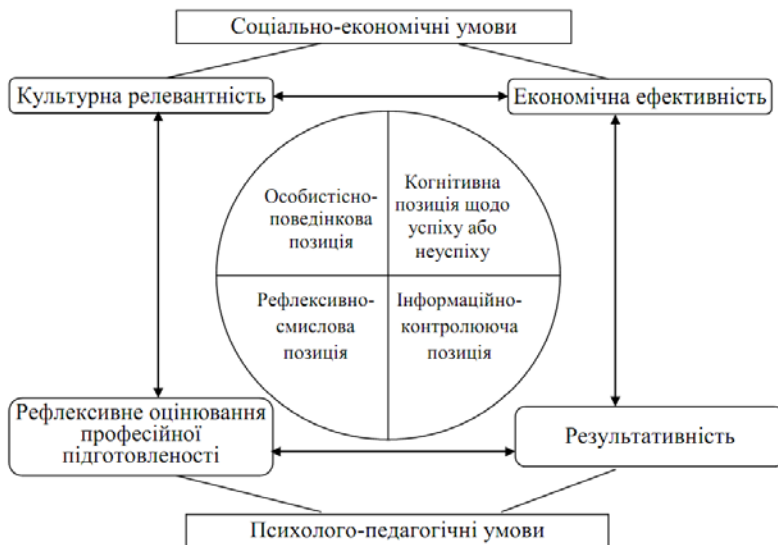

Рис. 1. Мотиваційно-прогностична модель професійного самовизначення студента.

Культурна релевантність професійної діяльності визначається тим, наскільки суб'єкт здатен вільно орієнтуватися та реалізовувати себе як професіонал в житті. Компонент *економічної ефективності* професійної діяльності розкриває раціональну систему використання знань і навичок в існуючих економічних умовах.

Характеризуючи компоненти професійно-прогностичної моделі фахівця, які складають блок зовнішньої мотивації професійного самовизна-

чення, хотілося б підкреслити, що соціально-економічна ситуація в державі свідчить про досить складне й суперечливе протікання процесу включення молоді у трудову діяльність. Свобода і детермінованість особистості в професійному самовизначенні вимагає специфічного підходу вивчення із виділенням інтегральних показників його прояву. Так, Є. Головаха виділяє аспект самодетермінації майбутніми життєвими цілями [2]. Об'єднання на різних етапах професійного самовизначення впливу внутрішніх і зовнішніх детермінант розглядається В. Ядовим [9] у світлі його диспозиціональної концепції поведінки, згідно якої, соціальна поведінка визначається як результат «зустрічей», зіткнень потреб особистості і ситуацій (умов соціального середовища). В. Оссовський [4] розглядає акт вибору професії як рішення протиріччя, сторонами якого є суб'єктивні переваги індивіда і зовнішньої соціальної ситуації, яка визначає можливості реалізації цих переваг. Тенденція до пристосування й виживання в умовах інтенсивних змін технологій переводить процес професійного самовизначення на рівень «низьких ситуаційних диспозицій» або просто підвищується рівень випадковості і невизначеності у виборі. Питання про пріоритетність в професійному самовизначенні ціннісних орієнтацій особистості або орієнтацій на зовнішню, більш гнучку сторону соціально-професійної діяльності в теперішніх умовах частіше вирішується на користь останніх. Не дивлячись на зазначений момент, уявлення про професію будуються на сукупності знань, які відображають власну картину світу людини, і вимог, які ставляться професією до неї.

В межах змісту виділеного компоненту культурної релевантності необхідно постійно знаходити засоби, які допомогли б особистості адаптуватися в соціокультурному середовищі. Для цього необхідно готувати фахівця до високого рівня ймовірності змін у галузі пізнання та виробляти звичку до гнучких, рухливих реакцій на ці зміни, до постійного стеження за розвитком власної професійної культури. Стосовно змістовного наповнення компоненту економічної ефективності професійної діяльності, то в межах мотиваційних характеристик професійного самовизначення повинен ставитися акцент на обов'язковість зміни пріоритетів при навчанні та розробку альтернативних проектів підвищення професійної кваліфікації.

Блок внутрішньої мотивації професійного самовизначення особистості складають такі компоненти як результативність та рефлексивне оцінювання власної професійної підготовленості. Компонент *результативності* професійної діяльності визначається вміннями ставити перед собою цілі через систему засвоєних знань і навичок, які функціонують як засоби вирішення професійних завдань та регулюють основу побудови нових перспектив професійного зростання. Основну роль тут відіграє система цілепокладання особистості. Компонент *рефлексивного оцінювання про-*

фесійної підготовленості фахівця полягає у ідентифікації суб'єкта із обраною альтернативною перспективою здійснення діяльності, та забезпечує реалізацію його професійних здібностей.

Наголосимо, що професійне становлення – тривалий життєвий процес, один з аспектів загального розвитку особистості, де важливого значення набуває розуміння особистості самої себе як професійно підготовленого фахівця. Цей процес складається з формування адекватної картини професійного світу, уявлення про самого себе та співвідношення цих двох образів. Тоді професійне самовизначення розуміють як суттєву сторону загального процесу розвитку особистості. При цьому, формування внутрішньої психологічної основи самовизначення відбувається в процесі безперервної взаємодії суб'єкта із зовнішнім світом. В ході цієї взаємодії людина активно шукає себе, керуючись складеними уявленнями про себе, свої очікування свої можливі ролі. Отже, особистість є суб'єктом свого професійного становлення. За словами В. Сафіна, суб'єктність дуже тісно пов'язана з поняттям «самовизначення» і розуміти її можна як індивідуальну реалізацію особистості у її діях та вчинках [6]. Самовизначення виступає як інтегральна цілісність, а сутність її активності – не тільки у набутті способів діяльності, створенні та управлінні людськими відносинами, але й в самореалізації своєї суб'єктності.

Якщо говорити про розвиток суб'єкта праці, то насамперед, слід говорити про розвиток його здатності самостійно осмислювати свою діяльність, самостійно знаходити смисли цієї діяльності та шукати шляхи удосконалення себе в цій діяльності. На думку М. Пряжнікова, суттю професійного самовизначення є самостійне й усвідомлене знаходження смислів виконуваної роботи та всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній ситуації [5].

В межах змісту виділеного компоненту результативності професійної діяльності суттєвого значення набуває утворення смислу діяльності професіонала. Смысл діяльності визначається ставленням до цілі, яку перед собою визначила людина. Система смислових дій фахівця повинна включати вказівку на усвідомлене розуміння ним професійних ситуацій, в яких він може перебувати, вказувати на його можливість асоціювання значень цих ситуацій з діями, якими він мусить опанувати. Усвідомлення професійної ситуації реалізує стійке відрефлексоване ставлення суб'єкта до вибраного ним способу реалізації професійних можливостей.

Змістове наповнення такого компоненту як рефлексивне оцінювання професійної підготовленості пов'язане із вивченням особистості фахівця як суб'єкта діяльності, якому властиві відповідні професійні навички, знання та професійні мотиви. Сам по собі блок знань і навичок як теоретичних, так й практичних, важливий у зв'язку з його застосуванням у

майбутній професійній діяльності, а мотиваційний блок є індикатором смислового ставлення до професійної діяльності. Вимоги професійної діяльності об'єктивно введені в життєвий світ суб'єкта, в його діяльність, де вони набувають певного особистісного смислу. А механізм ідентифікації образу «Я» з образом «професіонала» – це результат дії особистісного прийняття професії.

Виділені структурні компоненти професійного самовизначення особистості дають можливість конкретизувати основні функції майбутнього фахівця: функції, пов'язані із соціально-культурною реалізацією потреб людини; функції, пов'язані з виробництвом продукту та які визначаються через надійність та якість роботи професіонала; функції, пов'язані із плануванням цільових програм професійної діяльності; функції, пов'язані із забезпеченням саморозвитку і самоактуалізації професійного розвитку. Перераховані функції відповідають виділеним компонентам мотиваційно-прогностичної моделі професійного самовизначення особистості. При цьому, важливо підкреслити, що одним з провідних факторів психологічних механізмів професійного розвитку виступає задоволеність працею як результат ефективної професійної орієнтації та вибору професії людиною.

Кожен із перерахованих компонентів вміщує мотиваційні ознаки професійного самовизначення, які урєальнені у мотиваційних позиціях продуктивної професіоналізації.

Так у компоненті культурної релевантності професійної діяльності майбутнього фахівця інтегрована його *особистісно-поведінкова позиція*, яка пов'язана із отриманням інформації щодо відповідності людини і професійного середовища та фіксації інтегративних характеристик професійного соціуму, до яких належить фахівець. У компоненті економічної ефективності професійної діяльності проявляється *когнітивна позиція щодо успіху або неуспіху*, що забезпечує збереження контролю за ходом професійної ситуації. Компонент результативності професійної діяльності урєальнює *інформаційно-контролююча позиція* фахівця, яка полягає у переробці інформації та виробленні цілі із визначенням засобів і програми її досягнення, а також забезпечує її досягнення. Компонент рефлексивного оцінювання професійної підготовленості інтегрує ознаки *рефлексивно-смислової позиції* позитивного уявлення про професійний образ, який сприяє самореалізації, досягненню професійного акме та інтересу до опанування професії тощо.

Запропонована теоретична мотиваційно-прогностична модель професійного самовизначення студента чітко демонструє дихотомію мотиваційних ознак: компоненти культурної релевантності та економічної ефективності належать до ознак зовнішньої мотивації, а компоненти результа-

тивного та рефлексивного оцінювання професійної підготовленості – до ознак внутрішньої мотивації.

Добре відомим є той факт, що внутрішня і зовнішня мотивації не існують окремо одна від одної, вони не є протилежними, але між ними існує взаємоперехід від зовнішніх чинників до внутрішньої саморегуляції. Внутрішня мотивація характеризується інтересом до самої діяльності, більшою залученістю в навчальний процес, кращою якістю діяльності, вищими досягненнями, тоді як за умов зовнішньої мотивації інтерес під час виконання діяльності не домінує. З віком і набуттям стажу роботи зовні мотивована поведінка стає внутрішньо регульованою. Адекватне за формою і змістом подання зовнішнє підкріплення може виявитися корисним і для внутрішньої, і для зовнішньої мотивації. При цьому не потрібно підкріплювати активність, яка і так уже викликає інтерес у індивіда.

Як наслідок у мотиваційній системі особистості виокремлюються мотиваційне ядро, що складається з домінантних мотивів, які організовують і підпорядковують собі усі спонуки. Вони й визначають характер, якість і результативність даної діяльності. Таким своєрідним мотиваційним ядром слугує мотивація досягнення успіху особистості. Виходячи з вищесказаного, пропонуємо розгляд *мотивації досягнення успіху у процесі професійного самовизначення студентів як спонукальний механізм професійної активності особистості, у якій зінтегровані соціально-економічні та рефлексивно-цільові ознаки мотиваційної спрямованості ефективної професіоналізації*. На користь висловленого положення можна навести теоретико-емпіричні дослідження, які проводилися у вітчизняній та зарубіжній психології [2; 3; 7; 8 та ін.], у яких наскрізною є ідея про те, що успішність професіоналізації особистості визначається мотивацією досягнення до успіху через відповідність суб'єкта вимогам професійної діяльності, рівень інтересу до професії, задоволеністю в ній, прагненням до професійної майстерності тощо.

Ми вважаємо, що професійне самовизначення студентів зумовлене мотиваційними чинниками як певною структурою особистісних властивостей, де провідна роль відводиться мотивації досягнення успіху, у якій інтегровані виділені мотиваційні позиції (особистісно-поведінкова, когнітивна позиція щодо успіху або неуспіху, інформаційно-контролююча та рефлексивно-сміслова) майбутнього фахівця.

Мотивація досягнення успіху це той своєрідний складний психологічний механізм у царині професійної діяльності, за допомогою якого формуються основні життєві ставлення особистості до праці, до людей, до сфери пізнання. Мотивація досягнення успіху визначає потенційні можливості особистості, повноту й інтенсивність особистого внеску в науково-технічний прогрес, пасивність або активність суб'єкта в професійній

діяльності, накреслює своєрідну «траєкторію» руху соціально-психологічних настановлень, визначає розвиток фахівця в професійному сенсі, форми вияву і міру його творчої активності. Мотивація досягнення успіху виступає разом з соціальними детермінантами поведінки стимулом трудової діяльності. Також її можна вважати тим складним соціально-психологічним механізмом, за допомогою якого співвідносяться зовнішні і внутрішні чинники регуляції поведінки в умовах становлення професійного самовизначення. Виходячи з вищесказаного, є зрозумілим, що мотивація досягнення успіху у процесі професійного самовизначення студентів є своєрідним механізмом поведінки, який зумовлює міру її цілеспрямованості та ефективності.

Таким чином, запропонована концепція дослідження мотивації досягнення успіху в професійному самовизначенні студентів робить можливим розгляд даного психологічного феномену в плані професійної активності людини, що реалізується через окремі особистісні структури та мотиваційні властивості досягнення успіху.

Література

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога: монографія / Ж.П. Вірна. — Луцьк: Вежа, 2003. — 320 с.
2. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. — К.: Наук. думка, 1988. — 143 с.
3. Горчакова Е.Б. Мотив достижения успеха в структуре личности и деятельности будущих менеджеров: дис. кандидата психол. наук: 19.00.01 / Горчакова Елена Борисовна. — Хабаровск, 2002. — 164 с.
4. Оссовский В.Л. Формирование трудовой ориентации молодежи / В.Л. Оссовский. — К.: Наукова думка, 1985. — 224 с.
5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С. Пряжников. — М.; Воронеж: Изд-во Ин-та практ. психологии, 1996. — 256 с.
6. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности / В.Ф. Сафин. — Свердловск: Изд-во Свердлов. пед. ин-та, 1986. — 142 с.
7. Степанский В.И. О мотивации достижения успеха и избегания неудачи / В.И. Степанский // Вопросы психологии. — 1981. — № 6. — С. 59-74.
8. Хомуленко Т.Б. Губристична мотивація як чинник прагнення до успіху: віковий аспект: монографія / Т.Б.Хомуленко, К.І. Фоменко. — Х.: ХНПУ, 2012. — 222 с.
9. Ядов В.А. Становление личности: общественное и индивидуальное / В.А. Ядов // Социологические исследования. — 1985. — № 3. — С. 66-74.